

5(173)

האוניברסיטה העברית
המכון ליהדות זמננו
המדור לתיעוד בע"פ.

תאריך: 7.10.80

קסטה מס': 1876

המראיין: שמעיה אבני.

המראיין: א/ע א/ע א/ע

הנושא: התנועה הציונית ברומניה בימי המלחמה.

ש: קודם כל, דבר ראשון, אתה מוכן להסביר לי איך הגעת לתנועה הציונית?

ת: זאת אומרת איך הגעתי לתנועה הציונית, אני יהודי שנולד בבית איפה שהיו מתפללים שלוש פעמים ביום "ותחזנה עינינו בשובך לציון ברחמים." והרעיון של שיבת ציון היה ידוע ומוכר, אלא מה, איש לא חשב על עליה לישראל מפני שפשוט זה היה בלתי אפשרי, לא בא בחשבון. אני בן כפר, אבל עוד בצעירותי קראתי ספרות ציונית למשל את אחד העם, את הרצל - את "מדינת היהודים", את אלטנוילנד "וכו" וכו". בשנות המלחמה הגעתי, זאת אומרת לפני שלאחר פרוץ המלחמה בקיץ 1940 הגעתי לנהוי מחוז _____ איפה שהייתי פקיד אצל דודי. ומשם אנחנו כשפרצה המלחמה ב-1941 אנחנו גורשנו משם; כל היהודים גורשו משם. הגעתי לבוז' ^{lc} מבזזו ניסיתי לחזור לבית הורי, והלכתי לצירות הונגריה בבוקרשט, זאת אומרת השגתי אישור לנסוע לבוקרשט, נסעתי לבוקרשט וניסיתי שם לחזור לבית הורי. ואמרו לי, הייתי אז עוד קטין, והם אמרו שהם לא מחזירים אף יהודי. יהיה מי שיהיה, יהיה מצבו מה שיהיה. אחרי זה שוב פעם נעצרתי והוחזרתי לבוז' ^{lc}, אבל ב-1943 הגעתי שוב פעם לבוקרשט על דעת עצמי, הדברים מסופרים... בבוקרשט התקשרתי לתנועה הציונית. ראשית כל מפני שהייתי איך שהוא מדריך במעון שהיה שייך לתנועה הציונית. ושם במעון הזה הייתי מורה לעברית, בין השאר, ועצם הדבר שבחור צעיר מדבר עברית, מלמד עברית זה איך שהוא הפתיע; והתנועות הנוער ניסו לגייס אותי.

ש: את זה אתה מספר בספר.

ת: כן. מפני שהם היו אז, תנועות הנוער היו אז... אז קרה שלושה דברים, זאת אומרת ...

ש: אנחנו מדברים על 43?

ת: לא, זה היה כבר 44. כשאני הגעתי לבוקרשט זה היה 44, אניב 44. תנועות הנוער אז בימים האלה היו זאת אומרת הפעילות שלהם התחלקה לשלושה סוגים. זאת אומרת קודם כל היתה הגנה. חשבו להתגונן במקרה ומשהו ינסה לתקוף אותם; וזה אני מסתמך על מה שסיפר ברל, מפני שאני בעצמי לא הייתי בתוך החוג של אלה שעסקו בהגנה, זאת אומרת יטעתי שקיים דבר כזה אבל עצמי לא הייתי מגוייס לתפקיד זה; לי הועידו תפקיד אחר. היתה קבוצה אחרת שעסקה בעליה מפני שבימים ההם, כידוע, יצאו מרומניה... ש: שלושת האניות.

ת: לא רק שלושת האניות. נדמה לי שבסה"כ יצאו שמונה אניות כולל אפקויה שהוטבעה. אז בימים ההם ואלה עסקו בעליה. זה היה דבר גדול מאוד. זאת אומרת להיות ב ORAT היתה עבודה רבה. בחורים רבים עסקו בזה; היה גם ענין להביא את הבחורים מערי השדה לבוקרשט מפני שלא היה להם איפה לגור בבוקרשט; היו צריכים להביא בחורים, ואתה יודע שהנטיעה ליהודים היתה אסורה לפי החוק, זה היה קשור בהרבה בעיות... אז כן זה היה סוג שני של חברים. סוג שלישי, אז כבר הם התחילו לחשוב במושגים שהמלחמה עומדת להסתיים. ושבקרוב יתכן ואנחנו נצטרך לפעול 'כתנועה שעולה מהמחתרת, כתנועה שעולה מן המחתרת. ואז הם התחילו, רצו להכין צוות אנשים שיעסקו בתנועה חינוכית. אז אני הייתי אחד מאלה שהייתי צריך, זאת אומרת לפי החשבון של האנשים שגייסו אותי, הייתי צריך להיות אחד מאלה. אני אז כבר הייתי מתרגם חומר מעברית לרומנית בשביל צרכי החברים; למדתי לקבוצות חברים עברית; והשתתפתי בסמינר שהתנועה ארגנה בימים ההם כדי להכין חומר לקראת מה שיקרה ברגע שיצאו מן מה-מחתרת.

ש: תראה, אנחנו מדברים על תקופה של 44, ראשית 44 כי אז התקופה שאתה נכנס לתמונה בבוקרשט. אני הייתי רוצה להתחיל בנוקדה הזאת של 44 בפרשה אחת קודם. והפרשה הזו היא מאסר המנהיגים הציונים, שהם מנהיגי החלוצים. מה אתה יודע על סיבות המאסר לפי מה שאתה יודע משם, ולא לפי מה שאתה יודע נניח הפרשה עם וולטי וכל הסיפור.

ת: כן זה ברור, עכשיו תראה, אני לא יכול לנתק את עצמי מכל המידע שאני יודע אותו ושאני בדקתי אותו; זאת אומרת אז היה פשוט ענין שכזה, תנועת הנוער היתה בקשר לא רק עם התנועה הציונית, הקונגרס היהודי העולמי, התנועה הציונית ותנועת הנוער שלחו מכתבים מחוץ לארץ. אלה הם דוחות שהם שגרו. דרך אגב הם לא כל-כך מענינים כשאני קורא אותם כיום. זאת אומרת לפי דעתי היתה הקונ-ספציה של מה שידעו אז לא בא לידי ביטוי מלא במה שהם כותבים, אבל זה ענין אחר. הקשר נוצר, היה קשר יותר מדי אינטרסנטי. זאת אומרת הם רצו עזרה; בעיקר היו צמאים לעזרה מהתנועה הציונית, מה-

מוסדות למיניהם לעזרה; והם סיפרו על הכושים שמהם קבלו אמצעים.

ש: זאת אומרת בעצם אני רוצה בנקודה הזאת, נקודה חשובה מאוד מפני שהחומר הזה קיים. והערכה שלך

לגבי החומר הזה היא חשובה מאוד כי במקום מסויים כתוב לאמור שהתנועה הציונית דווחה על פעולות הצלה, על פעולות מסויימות על מנת להשיג כסף.

ת: לא. פה ושם היא דווחה על פעולות הצלה אבל היא ממש ראתה את עצמה, התנועה הציונית ראתה את עצמה,

אני וודאי לא מוסמך לבבר על כך, אבל התנועה הציונית ראתה את עצמה כבעלת בית. לי יש בעיה. אני

יכול רק להציג לפניך את הבעיה, הבעיה שמטרידה אותי וזו בעיה חשובה מאוד לפי דעתי בכל ה... האם

התנועה הציונית ראתה את עצמה מהתחלה כנציגת היהדות רומניה. כנציגת כל היהודים החיים ברומניה,

או שהיא ראתה את עצמה כנציגת הציונות. וכאן יש לי ביקורת על המניין הזה. הם ראו את עצמם כציונים;

הם שלחו עזרה לציונים; הם דאגו לציונים. וזה היתה השקפה מאוד מאוד לא רחבה.

ש: סלה לי שאני לוחץ עליך בנקודה הזאת. מדווחים של בינבנשטי הגדול ומדברים שאני יודע מוועדים שנשלחו

ל ל סטובו, סטובו מתקבל הרושם שהתנועה הציונית עשתה לא רק למען הציונים, אלא היא עשתה למען כלל

יהודי רומניה. השאלה היא כזאת, האם אתה יכול להוכיח, דוגמאות, שהנה התנועה הציונית היתה סקטן-

טית אני קורא לזה.

ת: לא. התנועה הציונית בראשית דרכה לא חשבה במושגים של כלל ישראלים בראשית דרכה. זאת אומרת, היא

חשבה את עצמה לנציגת ישראל במושגים, אבל כשהתחילה לחשוב וודאי וודאי... התנועה הציונית לא עבדה

לבד; היה קיים מוסד על שבו היו שותפים התנועה הציונית והיו שותפים אחרים.

ש: סמטובו אביסוק

ת: כן. זאת אומרת מבחינה זו וודאי שהתנועה ציונית היתה... אבל כשהגיעו לדרגות הנמוכות יותר אז

ההשקפה היתה איך שהוא, לא סקטנטית, אבל אני צריך להגן על חברי ובאחרים אין לי כל כך אמון. ובדאי

מסביר את זה טוב מאוד. הוא מסביר את זה היטב מאוד. אבל כשבאו השליחים הראשונים הם החזירו לתנועה

הציונית את המושג הזה שהם נציגי עם ישראל; והם פועלים כנציגים של עם ישראל. אבל גם לפני כן,

יש להדגיש, מפני שוועד היתומים מטרנסיסט^{לוק} לא היתה רק ציונית, או חברים בסטדנוביץ חפשו חבריהם;

חפשו פליטי פולין כדי לעזור להם, ציונים ולא ציונים. זאת אומרת הגבולות באיזה שהוא מקום טושטשו.

אבל יש לי בכל זאת בטרנסניסט^{בני}אני יודע שהגיעה עזרה לחברים מהתנועה. עזרה שמית.

ש: אני קראתי איפה שהוא איזה עדות ביד ושם שמהו מטרנסניסט מתלונן על הדבר הזה. אני הייתי רוצה

שנחזור לנקודה הזאת של המאסר. מה אתה יודע על המאסר.

ת: על המאסר אני הרבה לא יודע מפני ש... אבל אני יודע עוד דבר שהם כָּבְדוּ מכתבים, המכתבים הללו היו נשלחים לחוץ לארץ ע"י שני באגרים שהיו סוכנים כפולים- ולטי וגורלי. גורלי גם נשפט במשפט של ציונים במרס 1944.

ש: איפה הוא נשפט?

ת: הם הכניסו אותו למשפט של הקבוצה הציונית הכי רפרזנטטיבית. המשפט הציוני הכי רפרזנטטיבי שזיסו אליהו מן וברנשטיין היו במשפט זה.

ש: רגע, אבל זיסו לא נאסר.

ת: מה זאת אומרת זיסו לא נאסר?

ש: ב-44.

ת: לא ב-44. המשפט תחת המשטרה ב-54 ו בגין הופיע במשפט. הוא היה אחד מ-13 הנאשמים במשפט שזיסו היה אחד הנאשמים, וגם כהן היה אחד הנאשמים. אז זאת אומרת הם תפסו את המכתבים והם תפסו את החברים. אני יודע שארצי למשל, ברח מבוקרשט והסתחר קרוקודיל אצל חברה פנינה, כן יש לו חברה, למה ברח משם - מפני שידע שעומדים לעצור אותו.

ש: לא. הוא בעצם חזר מטשרנוביץ וזה נודע לו שהם נאסרו.

ת: כל הסיפור הזה על טשרנוביץ.. זה חבל שאני... זה יופיע בעוד כמה ימים, אני יודע כמה ימים או כמה שבועות, ושמה יופיע סיפורו של איצו לעומת כל החברים - איך הוא נסע לטשרנוביץ, מה הוא עשה בטשרנוביץ ויש אפילו מסמך, מכתב שהוא שלח מטשרנוביץ, העתק מכתב זה. גמצא אצל נפתלי צחק, העתק המכתב שהוא כותב. הם כותבים מכתב, המכתב נשלח ארצה; ואיצו כותב דרישת שלום גם ממנו. לפי המכתב הזה הצלחתי לקבוע בדיוק באיזה תאריך בדיוק אצו היה בטשרנוביץ.

ש: כן זה נכון. עכשיו יש לי שאלה אליך והיא נוגעת למאסר מאספקט אחר. מן הרושם שהתקבל, רושם שהסתבר אח"כ שהוא מוטעה, בעקבות מאסרו של בינבניסטי פישר...

ש: ואנשי גורדוניה.

ש: ואנשי גורדוניה, אנשי השומר הצעיר נאסרו. כנ" 1942?

ת: לא. אנשי השומר- הצעיר נאסרו בענין לגמרי אחר.

ש: זהו. זה ב-42. כן זה אני יודע. אבל הם נאסרו, מתקבל הרושם שהאגזקוטיבה של בינבניסטי התפרקה כתוצאה מן המאסר הזה; ולפי מה שאני יודע, מסתבר שבינבניסטי התפטר והאגזקוטיבה שלו התפרקה לפני זה; וזיסו תפס את מקומו עם האגזקוטיבה שלו. מה אתה יודע על זה?

ח: אינני יודע שום דבר. אינני יודע שום דבר וכמה שאני ניסיתי לברר את הענין אצל איש אחד שהיה חבר באגסקטיבה הזאת...

ש: של זיסו.

ח: של זיסו. והיה פעיל מאוד חשוב. וניסתי לברר בדיוק את ^{התקופה} מה קרה, למה, מתי ואיפה. הוא נתן לי שמות כמה, אבל לא הצלחתי לברר מה בדיוק קרה; ואני מצטער שאני לא יכול לתת לך תשובה מספקת.

ש: עכשיו שאלה נוספת. אני יודע שפעל לשחרורם של המנהיגים הציונים, פעלו זיסו ופעלו השגרירים והיה לחץ בין לאומי, איך אתה מסביר את העובדה שאת המנהיגים הציונים המבוגרים שחררו; את מנהיגי החלוצים לא שחררו.

ח: ראשית כל אני חושב שהמנהיגים הציונים הצעירים היו יותר מדי תמימים; והם הודו בדברים שהגדולים דאגו לא להודות. זוכרתי ששמעתי, אני לא רוצה להסתמך עליה. אבל עורכי-דין היו אותם עורכי דין. אני רוצה להגיד לך כאן היום שעלה בדעתי שאני מאוד מאוד התחבטתי מה קרה בעצם בתקופה הזו. זו תקופה מאוד מענינת. זו תקופה שבו אנטוונסקו מוציא צו שכל יהודי שיתפס שנתן מחסה ליהודי שבא מעבר לגבול יהרג. זו תקופה חמורה מאוד כי החזית מתקרבת. ובכל זאת זו תקופה שהיהודים והציונים עושים כמעט כל מה שהם רוצים לעשות. זו תקופה איפה שאנטוונסקו לא מקבל את דעת הגרמנים; ומקבל את דעת היהודים; איפה שאנטוונסקו מקבל את זיסו או את זאן כהן בלילה... והדבר הזה היה לי מאוד מאוד... ומבחינה

מסויימת יהודי רומניה ניצלו הודות למשחק הזה כי אז היה השעה שלחצו הגרמנים יותר מכל תקופה אחרת, ועובדה ענין הונגריה. מה קרה? והדבר לא היה ברור. זה הוברר לי כשהייתי בבית-סוהר, בכלא יחד עם נציגי המשטר הקודם. ושם נוכחתי לדעת שהרומנים כל-כך דברו, הם עצמם, שהיהודים הם אדוני העולם, שהיהודים יכולים לעשות כל דבר בעולם; שהיהודים הם ^{המנהיגים} לסטלין מה לעשות; והם מכתיבים לצרציל כיצד להתנהג; והם שמנהיגים את אמריקה כשהם בעצמם השתכנעו מדבר זה. זאת אומרת הם עצמם האמינו

בכך. כדי להדגים לך עד כמה זה הגיע- באחד הימים אני הייתי בחדר אחד עם 37 אנטישמים גדולים; ועשו לי את המוות, עשו לי את המוות. משני טעמים: ראשית כל מפני שאני יהודי; ושנית מפני שאני יהודי שלא רוצה ^{לצדק} על יהודים ולא רוצה להוכיח כמה שהם צודקים. אז עשו לי את המוות. וזה נמשך. היה שם זה שניהל את התעמולה הזאת קטן ^{קטן} שהיה בשעתו המחנך של מלך ^{אנגליה}. הוא אמר הנתונים זה כך, אין שום ברירה אחרת; או אנחנו או הם. אם היהודים יוצאים מנצחים אז הם הורסים אותנו. או שאנחנו מנצחים ואנחנו צריכים להרוס אותם. איך על זה מלחמה ^{באחד הימים} לאחר שהם עשו לי מה שהם עשו לי, באחד הימים שמעתי שהם מדברים ביניהם לבין עצמם, כי הרי אותם הקירות סובבו אותם מכל הצדדים,

ויכולת ל... והגיעו למסקנה הפוליטיקאים של חזר שלנו; כי בכל חדר היה כמעט ממשלה, שאמרו אנחנו שוגים שאנחנו מה שעשינו ליהודי^{ים}. כנראה שהוא איש מאוד חשוב באינטרנציונל היהודי הבינלאומי והוא יעשה לנו צרות צרורות; למה לנו אנחנו צריכים לחיות טוב מהם כדי שנוכל דרכם להשיג את מה שאנחנו רוצים. כנראה זו היתה הדיעה גם של ארניסו^{אן}; זא היה בטוח וכל אלה שהנהיגו אז ברומניה, הם היו בטוחים שהיהודים מנהיגים את העולם; וכשהם רצו וידעו שאבדו את המלחמה, הפסידו את המלחמה והם עומדים עכשיו לפני שלום, רצו להשיג את רצון טוב של היהודים; וזה מה שקרה. לכן שחררו את זיסו ואת... שהם אנשים חשובים מאוד. ולא כל כך שחררו את הבחורים האלה שביניהם לא היו אלה שצריכים להחליט, והיו גם לחצים מטעם הגרמנים. זאת אומרת, הם לפי דעתי אם יהיו אי פעם המסמכים שם יוכח שהם הגיעו לידי מסקנה ששני האנשים האלה שהם הגדולים אותם צריכים לשחרר.

ש: למה אני שואל את השאלה הזאת, כל מנהיגי הנוער טוענים, וכנראה במידה מסויימת של צדק, שהיה קיים פער בקמנטליות, תפיסה של מנהיגה הציונית של הוותיקים ובין תנועות הנוער. האם הדבר הזה הוא לא אסבר במידה מסויימת; מפני שאני למשל קראתי עדות ביד ושם^{שם}, הרי גם דילברמן ניסה לשחרר את בינ- בניסטי והוא כתב תזכירים; והוא ידע היו לו קשרים טובים שמשוהו העיד שהוא היה בקשרים עם איזו בחורה שהיא היתה קרובתו של בינבניסטי והוא אצלה בבית; וזה בעצם לא היה נכון. זאת אומרת היה מתח מסויים מה אתה יודע על המתח הזה, ומהי הסיבה שלו? אידונג כהן אמר לי, למשל, שהוא שושב שזה ענין של פער דורות.

ת: אני חושב שאידונג כהן צודק. הכל אודות תנועות הנוער הציוניות ברומניה, ואני חושב שזה וודאי תופעה כלל עולמית, מתבטאת בזה שהיה קיים אי הבנה פרמננטית בין הזקנים כפי שקראו להם, או ה פייפ^{פייפ} כפי שקראו להם בבוקובינה, או הגדולים כפי שקראו להם ברומניה ובין הנוער. זה אנחנו מוצאים בבוק- ובינה למשל מוצאים על. זה אנחנו מוצאים שיהודים ציונים, מאוד ציונים שהיו מנהיגים וראשי התנועה דאגו שביניהם לא יהיו חברים בתנועות הנוער הציוניות. זאת אומרת הם לא רצו שביניהם יפלו, חס וחלילה, לתוך רזיון ויכנסו להכשרה. ואני רוצה להגיד לך היום היתה כאן אישה זקנה שהיתה מאוד פעילה בימים ההם; אנחנו קראנו לה פייפ קראנו לה אם החלוצים. היא עזרה מאוד. ואני הייתי שליח ב-1944, ואחרי בא בחור אחר שהוא היום השתחרר לא מזמן, אלוף משנה בצה"ל. ובאחד הימים תוך שיחה עם מנהיגים ציונים מ-פייפ, זאת אומרת מנהיגים ציונים מהתנועה הציונית ב- הם אמרו: אנחנו לא מבינים דבר אחד, בחזר כל כך מוכשר כמו סוטיו במקום ללכת ללמוד הוא בא כאן.

לא מבינים; וזה היה ב-45. זאת אומרת פער הדורות הזה בין המנטליות של הזקנים ובין המנטליות של הנוער הוא כלל עולמי. הוא היה בכל הזמנים והוא היה קיים עד הרגע האחרון. זאת אומרת אנחנו גם ב-48 בסוף תקופת התנועה הציונית חשנו והרגשנו אותו הדבר; חשבנו בוז לגבי הזקנים. אם-כי האמנו בהם והיינו מוכנים ללכת לעורם.

ש: השאלה שלי היא כזאת, האם חילוקי הדיעות או הפער בתקופה הזאת של המלחמה היא לא לגבי פעולות נועזות או פעולות שנעשו ע"י הצעירים. הצעירים עשו פעולות, אם משהו בכלל עשה פעולה ממשית עשו הצעירים; עשו משהו. וזה בכל תנועות הנוער. האם הזקנים, זקנים אני אומר במרכאות, האם הזקנים לא פחדו מעורם וע"י זה ניסו לעצור בעד הפעולות הבלתי שקולות במרכאות כפולות של הצעירים?

ת: כן. זה אני רוצה להגיד בפה מלא, בחיים כמובן שאם מדובר ב-1944 כל הכבוד לזקנים או למבוגרים של התנועה הציונית. באותהתקופה הם הוכיחו, אני חושב שגם לזיסו היה חלק רב בזה, אבל גם לאחריים, הם הוכיחו אומץ לב בלתי רגיל. הם עשו כל דבר שבעולם. ראשית כל אנשים כמו ד"ר ינקול החזיקו בביתם פליטים שזה היה כן... ורבים אחרים עשו כמוהו. והם עשו כל פעולה ופעולה ושמו את עורם; זאת אומרת סיכנו את עצמם בכל המובנים, אבל העליה וכו' וכו'. זאת אומרת באותה תקופה יש לציין, כמה שאני יכול להיות אוביקטיבי, שהם היו בסדר גמור.

ש: תראה לגבי הפרשה הזאת אני מבין שיותר לא נדבר, אני הייתי רוצה לשאול אותך לפני שנעסוק בשאלת העליה שאלה העליה היא פרשה בפני עצמה. היו חילוקי דיעות. ששיבם עד היום הזה לא ברור לי. זאת אוסרת האמת שלהם; בין זיסו ובין פילדרמן על שאלת העליה. אח"כ היתה פרשה של זיסו עם הפרשה שקשורה בפרשת אריק ושמו של פנדלטי. מה אתה יכול להגיד לי על זה.

ת: אני יכול להגיד שעליה זה דבר מאוד מסוכן וזה מריח עם כסף והרבה כסף; וכשיש כסף ישנם אנשים שהם אוהבי בצע. וזה קרה, נדמה לי, בכל העליות שאנשים ממקום שהם 1134 או שניסו להרויח או ששוט ניסו לעזור לאנשים שלהם. והדבר הזה יצר מתח. ואינני בטוח שבכל אותם הפרשיות מה היה רב יותר? היתה גדולה יותר הפרשיה שהיתה, או היתה רבה יותר המתח שנוצר? והיה ובעצם העליה היתה בהרבה מקרים מאוד מקרית; אם-כי היה הגיון בזה. זאת אומרת, הם רצו קודם כל עדה אחוז היו צריכים לתת לפולנים, אחוזים היו צריכים לפליטים שלא יכלו להחזיק אותם ברומניה, היו פליטים הונגרים, היו פליטים יהודים... ואני זוכר וזה אני יכול להעיד, איך עשרות בחורים ישבו בקורב וציפו בכליון עניים לדבר עם בחור זה, עם בחור זה, מי שזינו שם מכל התנועות כדי שהוא יוכל לצאת מפני שלא היה לו מה לאכול, לא היה לו איפה לישון,

הוא פחד מפני מה שיקרה לו וכל מיני דברים. זאת אומרת העליה היתה בשבילו הצלה. שתאום באה העליה ואז קרה עוד דברים. לא היה לאנשי תנועת הנוער מסוג אנשים, או שהיה להם אנשים אבל הם היו מי יודע איפה, ואז היו צריכים לקחת כל מיני אנשים. והיות וזה עלה גס^{קצרה} כסף, היו צריכים לקחת גם כסף מהם. זאת אומרת היו צריכים למכור מספר מסויים של מקומות כדי לדאוג לכסף, כדי לממן. היו אנשים שנעצרו ב קונסטנץ זאת אומרת היה פליט מפולין, פרלי, שהוא נעצר בקונסטנץ, זאת אומרת עשו לו מסמכים של כני, עשו לו מסמכים של טרנסילבני כדי שלא יצטרך לדעת רומנית. וכשבא לפני הבודק, הוא שאל אותו מאיפה אני יודע שאתה באמת רוזנברג זה שאתה אומר. תן לי איזה שהוא מסמך. אתה יודע מה, אני מסתפק בזה שתראה לי חולצה ועליה המונוגרמה בשימך. לא היה לו, אז הוא עצר אותו. רומנית לא ידע, שום דבר לא ידע. עצר אותו. את האיש הזה הוציאו בכסף רב. וכך הוציאו רבים אחרים בכסף רב. זאת אומרת היה ענין של כסף.

ש: אתה מתייחס כאן לענין הזה של פורד וזיסו כן?

ת: כן.

ש: אבל אני רוצה לדעת פה ענין אחר. בין זיסו, זיסו מקבל אשור מ מיליון להקים לשכה אמריקה, ויש

התקדמות שלמהכאילו פילדרמן מתנגד והוא עוצר בעדו מטעמים של בטחון בים. ויש איזה רושם שיש פה איזה מאבק אישי.

ת: אינני חושב שזה מאבק אישי. אני התעניינתי אצל הרבה יהודים ושאלתי אם היו בטוחים שהעליות שיוצאות

הן בטוחות. זאת אומרת הם מעלים אנשים על האניות, אם יש סכויים שהאנשים הללו יעלו ויגיעו לאיזה

שהוא מקום. והתשובות שאני קבלתי הם לא רק שלא היו בטוחים, אלא שאמרו להם שהתרו בהם, שתדעו לכם

אנחנו לא בטוחים שאתם תגיעו ובכל זאת עלו ארצה, בכל זאת עלו ארצה. ואני זוכר שלאחר שמפקדה טובעה,

השתחפתי בערב זכרון לזכר הטבועים שהתקיים בביתו של הרב מיליון ואלה שדברו בשם כל התנועות

אמרו עלה נעלה. למרות כל מה שקרה. זו היתה גישה גם של הצעירים שלנו...

ש: זאת אומרת שאתה טוען שפילדקמן מייצג איזשהוא הלך רוח מסויים.

ת: לא תמיד. הוא מייצג הלך רוח שפוי. והציונות מציגה את הלך הרוח של אף-על-פי-כן.

מלבד זה יתכן שהיו בהחלט קיימים היו חילוקי דיעות, אנחנו יודעים שהיו קיימים חילוקי דיעות. חילוקים

זה היה נייטרל למעלה מעשור שנים.

ת: אבל אני חושב שאז היה, פילדרמן היה הרבה יותר מפוקח מפני שזה לא היה ענין שבלב אצלו. הוא אמר,

אתם רוצים לעלות לארץ ישראל בבקשה, בין כך ובין כך לא יצא מזה שום דבר.

ש: עכשיו אני הייתי רוצה שנדבר קצת על המחתרת. אתה היית חבר הנוער הציוני?

ת: כן.

ש: אני הייתי רוצה לדעת איך היתה מאורגנת ב-1944 הנוער הציוני במחתרת?

ת: אז כפי שאמרתי לך היו שני סקטורים. היה סקטור אחד ^{היה} אחר, והיה סקטור אחר של התנועה החינוכית. סקטור

הגנה כבר אמרתי לך. ואלה שעבדו בסקטור הגנה השתתפו גם כן חברים אחרים, זאת אומרת, הוא יכול היה לפנות לאיש כמו ולהגיד לו הנה צריכים לעשות פעולה זאת וזאת, צריכים להביע דבר זה וזה, כן, גם אם הרי לא היה מעורב בענינים, והתנאים היו לא לשאול שאלות. זאת אומרת זו היתה אחד התנאים - לא לשאול שאלות. למשל הייתי בתנועה חודשים, וברל היה מפקד הגנה...

ש: בבוקרשט?

ת: כן. ושמו כמעט לא הזכירו. הוא כאילו נעלם. לא ראיתי אותו אף פעם. ידעתי שקיים אחד כזה, זה אני שי-

ידעתי, אבל אני מביין שהיו גם מתחתיו אנשים שלא ידעו, ברל לא קיים. עכשיו בתנועה הנוער היו פשוט מאוד קבוצות. הקבוצות היו לגמרי ^{אנחנו} בכמה וכמה מקומות.

ש: היתה מסגרת קבועה? תאים קבועים?

ת: היו תאים קבועים. היו קבוצות קבועות. היה מדריך הקבוצה. היו מתכנסים יחד והולכים לים. כביכול לים, לא היה שם ים, ברכת שחיה...

ש: או לאגמים.

ת: לפלוראסקה, כן. זאת אומרת ... ושם לא פעם כשערכת את הספר הזה שאמרתי לך, מצאתי תמונה שבעצם לא

פרסמתי אותה מפני שלא חשבתי, מבחינה אינדיבידואלית, לא היתה בסדר. מלבן, זאת אומרת מפקד חברים

בבגדי ים. זאת אומרת עשו אחרי הפעולה עשו מפקד, שיחות, היו הרצאות, למדו עברית, התחילו לארגן חומר. אמרתי לך שאני חרגמתי. היתה לי גם כתבנית שאמורה היתה לתקתק את החומר שאני עשיתי.

ש: רגע, אבל זה אומר רק דבר אחד - שכמעט הייתם ליגליים.

ת: לא. הנה היה בעצם ^{אנקה} קור) לנוער הציוני היתה מקהלה ששלה כ-100 חברים. והם עשו חזרות על המקהלה, עשו

ב בית הכנסת של הפזחים ברחוב, איך קוראים לרחוב הזה, איפה שרחוב בתי- הכנסת בבוקרשט.

ש: ברחוב מומולה.

ת: כן. ברחוב מומולה. זאת אומרת הם היו מתכנסים שמה. ושם למעלה איפה שהכור, המקהלה עומדת, העוגב עומד,

שם היו עושים... והיינו נכנסים בדרך צדדית, והיינו נכנסים בדרך שלא לראות... אבל מה קרה? אני בטוח

שהיו שידעו ^{ממטה} ^{אז} משטרה החשאית מה עושים היהודים. אלא מה, לא היו מעונינים ^{לכבוש} את היהודים, וזה

נתן לקהילה היהודית אפשרות לפעול.

ש: עכשיו אני מבין שבאמצע...

ת: אבל גם תפסו. תפסו. כשהיה הענין למשל שתפסו חברים מפולין שחפשו את ברל. ברל מספר על זה שתפסו אותם עם הגרמנים, הם נאפרו.

ש: טוב זה אז כשהיה המאסר.

ת: לא. זה היה פרשה מקודם. פרשה נפרדת. הם הם, הרי תנועת הנוער, אלה שעסקו ב... אספו גם מדיים גרמנים

למקרה שיוכלו להשתמש בהם. אז הם היו צריכים להעביר למקום מסויים חבילת מדיים ולקחו טכסי. נהגי הטכסי היו כולם אנשי הסידורנס. והם לא דאגו. זאת אומרת פתאום בצבץ איזה חתיכת בגד כזה כן. אז הוא במקום שיקח אותם לאן שהם רצו, אמר שהוא נעצר לכמה דקות מפני שהוא רוצה לקחת בנדין, וחזר עם אנשי משטרה ועצרו אותם. אז או שתפסו פעם את ברל ואת אנרי עם נשק ביד. אז וודאי שעצרו אותם. אבל הכור הזה, המקהלה הזאת, הם טענו שזה מקהלה סובאלט בעצם נתנו אפילו קונצרט ב-43. נתנו אפילו קונצרט עם כרטיסים, כן. אבל הם יודעים, הם טוענים שידעו שבאולם נמצאים גם אנשי המשטרה החשאית, ומזאת הם למדים שידעו על כך.

ש: יש לך איזה הערכה מסויימת מספרית על כוחה של ה.ג.א.

ת: כל תנועה ותנועה הערכה היא... כל הערכה לא תהיה נכונה...

ש: ברור. ברור.

ת: אבל מדובר בעשרות.

ש: בעשרות. אנחנו מדברים על בוקרשט?

ת: על בוקרשט מדובר בעשרות. בוקרשט. אם אתה מצטרף לזה את הפליטים החלוצים, הרי היו גם חלוצים, זאת

אומרת החלוצים לאחר שקבוצות הכשרה פוזרו, סניפי ההכשרה פוזרו, החלוצים גרו בקומונות שישה שבועה יחד.

ושם הם קבלו גם חברים אחרים, ואחרי כן התחלפה האוכלוסיה. אלה היו ארצה באניות הראשונות, באו אחרים,

זאת אומרת אם אתה מצטרף גם אותם, אם אתה מצטרף גם את הפליטים מפולין, אם אתה מצטרף... אז אתה מגיע

למאות. בלי הפליטים מהונגריה אינני בטוח שאתה מגיע למאתיים.

ש: היו לכם סניפים, היו לתנועות הנוער סניפים בערי שדה?

ת: כן. מעטים מאוד.

ש: מה היו הקשרים?

ת: הנה, הסניף, לנוער הציוני, אני יודע על הנוער הציוני. אני לא יכול להגיד על משהו אחר.

ש: אני מעדיף שחגיד...

ת: היה לנו סניף בבוארש בטימישורה היתה קבוצת חברים, וחברה נשלחה בשליחות. זאת אומרת חברה, היא גרה, אשתו של ברל שבלבלד הרב, לא היתה אז אשתו, חנה'לה קראו לה. היא היתה בשליחות לטימישורה. בחורה אחרת שנסעה לטימישורה בשליחות, הנניחה על צווארה צלב אדום והיא חייה, אמרו לי... התענינתי בגורלה והיתה בחורה יפה, ואיזה קצין רומני... ונסעה באירון, טסה לטימישורה, ואיזה קצין אבירי התנדב לשאת את מזודתה...

ש: אני חושב שאתה כותב על זה בספר.

ש: אני כותב על זה בספר?

ש: כן. הסיפור מוכר לי ואני חושב שכתבת את זה בספר. או במקומות אחרים יאסי?

ת: יאסי היתה קבוצה קטנה מאוד של חברים. זה סה"כ. אני הייתי אחרי 44 ביאסי בשליחות, מצאתי בין שלושה לארבעה חברים. היה שלושה חברים. הרביעי היה...

ש: בעצם אתה אומר ש... היו רק חברים

ת: אמרנו כך - שהיה בבוקרשט שש היתה תנועה. היה בסרנוביץ. היה ב-67 תנועה חסובה, ואני מציע לך, אם תצליח לראיין את וורצל, חיים וורצל - הוא האיש היחיד שלא רוצה, אם-כי הוא מאוד רלוונטי, לא לתקופה שלך, אבל הוא מאוד רלוונטי. הוא אחד האנשים שמסרב להתראיין. הוא בחור צנוע. 113 כדאי מאוד שמשוהו ישבור אותו באחד הימים. חיים וורצל. אבל לא רק חיים, היתה גם קבוצה גדולה ובעיקר ה-113 זו היא שדרכנה לבוא. זאת אומרת האנשים באו לפולה. בסרנוביץ היתה תנועה גדולה. וגם אני חושב ש-113 ארגנה אותה.

ש: רגע, כשאתה אומר תנועה גדולה, זה כמה עשרות?

ת: כמה עשרות בהחלט. יש לי תמונה שמניתי בה כשמונים איש במפקד חגיגי.

ש: עכשיו דבר נוסף. אני מבין שהקשר היה דואר ושליחים.

ת: לא. לא. במידה והיה קשר דואר שליחים הדואר התגלה כאלו-113 הם קבעו למשל להגיד שקבוצות, קבוצה חיה ספתא. מה שלום סכתא? מה שלום סבא? בסופו של דבר הגיעו מכתבים שכתבו סכתא יונה בריאה. סכתא חיה בסדר. סכתא זו לא... היו יותר מדי סכתות. ואני דיר מצאתי גם במכתבים שנשלחו לארץ ישראל בעניין העליה האי ליגלית ב-49, 40, הם כותבים שמה קשיש. בסופו של דבר יוצא שקרש כל-כך יקר יותר מזהב. קרש אחד עלה, הוא כותב קרש אחד עולה לנו מאתיים אלף לירות ל...
ש: מעניין שזה של המוסד נקרא בית.

ת: לא. הם כותבים קרש זה העולה. אז עליהם שלושים קרשים, קנינו שלושים קרשים, אז יצא שהקרש כל-כך יקר שאם זה קרה, אם באמת המכתב הזה הגיע לפולקסליטי או לכל משטרה חשאית, וודאי יכלה כן ... אז באמת היו צרות עם המכתבים הללו. היו בחורים נעצרו, היו חברים נעצרו, דרך אגב גם בפוקשן היתה תנועה חשובה. בגולדו היו אי אלו חברים, ובעוד מקומות- בטרנסלבניה, בכמה ערים, אז מה אני אומר, היה פשוט אנשים עקבו נסעו,

ש: כן אני מביין. הקשר היה דרך אנשים.

ת: כן זה באו לעלות. בחור אחד מ'olc', שני בחורים מ'olc' באו לבוקרשט על-מנפ לעלות ארצה. קרה איזה פנצ'ר ולא עלו ...

ש: ואז השתמשו בהם כ... .

ת: לא. לא. זה היה פנצ'ר לגמרי אחר. בקשו מהם דמי עליה, והבחור כתב לאבא שלו חס וחלילה אל תתן... אז הוא אמר לאבא שלו פנצ'ר.

ש: ... במה אנחנו עסקנו?

ת: עסקנו בענין הקשרים. כן, אז הבחור הזה כתב לאבא שלו... והוא אמר שאין להם כסף. אז התנועה אמרה לו אם אין לך כסף בסדר לא תתן. אני אכתוב לאבא שלך ואסביר לו למה אנחנו צריכים את הכסף ואם הוא יתן. אז התנועה אמרה לו אבל לא כתבה. אז הבחור כתב לאבא שלו יבקשו ממך כסף אל תתן שום פרוטה. האבא שלו קבל את המכתב מהתנועה נבהל ובא לבוקרשט- מה קרה? והראה את המכתב ש... הוא חשב שבנו נעצר ודורשים תמורתו כסף. והבחור במך כך גילו שהוא כתב לאבא שלו שלא יתן פרוטה, אז ביטלו את עליתו.

ש: עכשיו יש לי שאלה נוספת אליך והיא שאלת העררים בין תנועות הנוער ושיתוף הפעולה בניהן.

ת: כן, אני ברמה שאני נמצאתי לא היה קיים שום שיתוף פעולה. אלא מה, אני הכרתי חברים מ'Zalpa' הייתי מאוד מיודד עימם, והם ניסו לגייס אותי לשורות Zalpa, מאוד ניסו, ואני הייתי חבר עימם וידעתי מה שהם עושים. כולם ידעו מפני שהם ניגשו בחזקת GRAT כולם, זה לא היה סוד. מי שהיה בסוד הענינים, מי שעבד בעליה, מי שעבד GRAT ידע והכיר את החברים האלה טוב מאוד ואף היה קיים ברית, אז נקרא "ברית הנוער". זאת אומרת תכף אחרי המלחמה היה לה"חלוץ" נקרא אז "ברית הנוער". במסגרת "ברית הנוער" נציגי כל התנועות שחפו פעולה.

ש: יש לי שאלה אליך, אולי אתה יודע, איך הגיע אציו הרצג להיות מרכז הברית, בתוקף מה?

ת: בתוקף שבחרו בו.

ש: לא. זה שבחרו בו ברור. האם בגלל כישוריו? בגלל שיקולים מפלגתיים? מדקל של הנוער הציוני, או...

ת: לא. אני חושב שבתקופה ההיא, וזו אני מדבר רק על התרשמות גרידא, היו שתי תנועות חשובות, זאת אומרת

שדישומם ניכר היה פה- העוער הציוני והשומר הצעיר. היה גם "בני-עקיבא" כשהגיעו פליטים מפולין,

אבל לפני כן לא כל-כך היו בשטח את תנועת בני-עקיבא. את דדור הבונים כמעט ולא פגשתי, זאת אומרת

איפה פגשתי את החברים הללו- ליד משדדי אורט בתנועות באו למוסד איפה שאני הייתי באו לתת הצגה

בפני היתומים. זאת אומרת אני חושב, ואם אני מכיר את האנשים, איצו היה בחור גדול

ש: פשוט רציתי להבין את ההערכה. עכשיו יש לי שאלה נוספת, אני מבין שאתה עסקת...

ת: עובדה גם ברל. ברל נבחר לראש תנועה.

ש: כן. אני הייתי רוצה לדעת משהו לגבי פעולה תרבותית של התנועה הציונית...

ת: במחירת?

ש: כן. האם היתה פעולה יחודית שאפשר להגיד הנה הפעולה הציונית עשתה, יזמה, פעלה?

ת: כשאני באתי, אני הוזמנתי לסמינר. זאת אומרת ראשית כל היתה מקהלה, וזו היתה פעולה ממדרגה ראשונה.

זאת אומרת הם שרו שירים נהדרים שירים זה היה שלגר אחרי כן במשך שנה שנתיים, ו וכו'. זאת

אומרת היתה המקהלה הזאת. שנית היו שיעורים בעברית זה לא התפתח מי יודע מה מפני שבנתיים... והפעולה

היחידה שאני יכול להעיד עליה, זה היה סמינר.

ש: סמינר של תנועות הנוער?

ת: לא. של הנוער הציוני. זאת אומרת 15 או 20 ישבו ולמדו תורה. בחורים ובחורות ישבו ולמדו תורה באיזה

כיתון עלוב, למדו ושמעו הרצאות. יו תר מזה אינני יודע, אבל אני אומר לך תרגמתי למשל מכתב מארץ

ישראל, תרגמתי קטעים מספרו של גורדון בשביל החברה. אינני יודע, אינני בטוח, ואינני יכול להבטיח

לך שהחמר הזה הגיע לאן שהיה צריך.

ש: עכשיו מה אתה יודע על פעולת ההצלה של יהודי הונגריה דרך דרכי

ת: אני יודע בדיוק מה שכתבתי בשתי עדויות שלקחתי: אחד מהם ה'ס, ואחד מרוזנברג. ונוסף לכך

אני יודע גם משיחות עם בני אדם שהם עברו את הגבול ופגשתי אותם, דברתי איתם. למשל, אחד מהם אחרי

כן היה המזכיר של בני עקיבא בבנקרשט. איך קראו לו- אני לא זוכר את שמו...

ש: זה שישנו בארץ, שלמה לביא?

ת: לא. יש בחור אחד שהוא מת עכשיו הוא היה בטירת צבי, איך קראו לו... מההנהגה הראשית תנועת בני-

עקיבא בהונגריה, ואחרי-כן היה שנים רבות בתנועה הציונית ברומניה. הוא בעצם מכר שכן שלי, לכן

לכן הכרתי אותו. לכן שוחחנו. אז השאלה היתה...

ש: כן מה אתה יודע?

ת: מה אני יודע על כח ה?

ש: תראה היוזמה היתה באמת של אריה הירש?

ת: כן.

ש: בלבד או שבתנועה הציונית?

ת: לא, עם התנועה. אריה הירש טוען שהוא היה במקרה שם. זאת אומרת הוא התבקש אם הוא יכול להעביר

חבר.

ש: הוא בא בכלל לשם מסיבות בריאות.

ת: כן, מסיבות בריאות. והוא התבקש אם הוא יכול להעביר חבר אריה הירש מפני שרצו להביא הונגרי, להביא

לעליה זו גם מהונגריה שישתתפו בעליה הזאת. ואחרי כן זה התפתח. באו ארבעה חברים שספרו בכל תנועה

ותנועה מה שקורה אז באו פליטים מפולין; ואתה יכול אפילו למצוא אחד מהם. אני מאוד יודע שהוא רוצה

לתת עדות.

ש: על טורדה?

ת: לא על טורדה.

ש: על הבריחה מפולין.

ת: על הבריחה מרומניה. שמו הוא חבר במועצת עריית חיפה, קוראים לו...

ש: אני הייתי רוצה להביין דבר אחד, אני מביין שכך- בשטח פעלו רז"ו דאלי וזה בבוקרשט פעלו תנועות..

ת: ויש לך הוכחה שהתנועה הציונית יזמה את הזה מפני שרז"ו נשלח לשטח, הוא יצא לשטח בשליחות; הוא לא

זאת לא היתה סתם יוזמה שלו או של משהו, או מקרה. הוא נשלח לשטח.

ש: אני מביין. תראה לפני שאנחנו מסיימים אני הייתי רוצה לשאול אותך שאלה קצת כללית, בעיה שמעסיקה

אותי, ואני מביין שלשאל אסיר ציון את השאלה הזאת היא קושי מסויים. אני תכף אומר לך מה הבעיה.

מדוע לפי דעתך יהודי רומניה קמו כמעט כולם ועלו לארץ ישראל? האם בגלל שהתנועה הציונית היתה במחלת

יצרה במחלת איזה עמוד שדרה מסויים שאחר-כך הוא היה קדר שהתפתח והוא תפס, או שמא יהודי רומניה

שידועים שהם לא אוהדי ברית המועצות, וידעו מה מצפה ליהודים ב-1968 קמו ברגע מסויים או, זוהי סיבה

אפשרית נוספת, שבעקבות כל מה שקרה במלחמה, נגיד ככה בניסוח ספרותי, משה לחמם נשבר ברומניה, והם

היו צריכים לעלות? מה לפי דעתך צירוף של שלושת הדברים יחד? מהי הערכתך האישית?

היתה תנועת המונים. אני זוכר מחנה בפלינה...^ב

ת: ב-48?

ש: לא, ב-45. מחנה ענק. ואני אח"כ השומר הצעיר היה בישראל, וזה לא שייך לענין, היתה תנועה...

ת: חמשת אלפים בני נוער יצאו ב-46 וב-47 למחנות קיץ.

ש: לכן אני אומר שאני מבין את הענין הזה.

ת: ואתה יודע כמה שזה היה ב תלמי, עכשיו נותנים לבחורים ובחורות לעזוב את הבית; כמה שזה היה אז

קשה. לעזוב את הבית. זאת אומרת אנחנו הבאנו את הציונות לכל בית ולכל לב, וברגע שעשו חושבים נזכרו

בתנועה הזאת. ואני אספר לך עוד סיפור, ספר לי אבא של אותו בחור שאפרתי לך שהיה איתך בספינה,

הבחור הזה, אבא הזה אמר לי בא/א/ש. אבא הזה לא היה מרוצה שבנו הולך לתנועה הנוער מפני

שהוא היה לו תוכניות אחרות, כן כמו כל האבות, למרות שהיה יהודי טוב. פשוט לא רצה... _____

אתה יודע איך אתם עושים את העבודה שלכם, אתם עושים כמו מה עושה העולם כדי לאסור דוגרת, כל הביצים

כל האפרוחים שלה- הוא לוקח אפרוח אחד והולך איתו למקום שהוא רוצה, אז הדוגרת באה אחריו וכל שאר

האפרוחים באים אחרי הדוגרת. תנועת הנוער ברומניה לקחה אפרוח מכל בית יהודי, אחד מכל בית עלה

ארצה, אחד מכל משפחה. למחרת באה הדוגרת.

ש: נזכרתי בדבר אחד שאני מאוד רציתי לשאול אותך, ענין אשכול אני לא אשאל אותך כי אני מבין שזאת

פעילות שניה?

ת: כן, אני בעצם הזהרתיך כי אני אצלי...

ש: אז ענין הצנחנים הוא בענין ענין חשוב מאוד. מה היו, אני שמעתי ממך שצנחנים היתה להם תפיסה כללית

יהודית, אם-כן מה היו חילוקי הדיעות בניהם ובין הצנחנים?

ת: ביננו לבין הצנחנים לא היו חילוקי דיעות. דור ראשון של הצנחנים אנחנו הסתכלנו עליהם מגבוה. זאת

אומרת אנחנו הסתכלנו עליהם ממשכהערצה.

ש: זה אתה מדבר על יובה ועל אליה פיימן

ת: אני מדבר, אני נפגשתי לליעזר, אלה באו שניהם ראשונים: אליעזר ודן טרנכטנברג.

ש: אלה שהצליחו להגיע.

ת: כן, ואחרי-כן באו עוד שניים: דב ברגר וברוך קמין, וריקו שנפס והשתחרר. כן, אז הם היו בחורים

נהדרים. אני הגעתי להתנקשות עם דב ברגר בחולון, הייתי אז נציג התרבות של תנועת מפני שאני בקשתי

ממנו לעשות יותר בעניני יהדות, שחלוצי אז פרסם ספרים, והוא הסביר לי שאין יהדות, ודבר כזה לא קיים,

